

SMRT, VNEBOVZETJE IN VLOGA BOŽJE MATERE MARIJE V VERSKI TRADICIJI TER SLOVENSКИH LEGENDARNIH IN NABOŽNIH LJUDSKIH PESMIH

MARUŠA BROZOVIČ

Razprava predstavi motiv Marijine smrti in vnebovzetja ter njeno vlogo priprošnjice v smrti uri posameznika v legendarnih in nabožnih ljudskih pesmih ter apokrifnih molitvah. Z interdisciplinarno primerjalno metodo pokažemo na izvor verskih motivov iz zgodnjekrščanskih apokrifnih del, ki se pojavljajo v izbranih ljudskih pesmih. Marija je za svojo vlogo Božje Matere poplačana z najvišjo častjo: duševnim in telesnim vnebovzetjem, njena nova vloga v nebesih pa je vedno usmiljena materinska pomoč vernikom. Ključne besede: Božja Mati Marija, vnebovzetje, reševanje duš, smrtna ura, ljudska pesem

This paper considers motives of Saint Mary's death and Assumption and her saving mediation in the last hour of individual in legendary and religious folk songs, as well as apocryphal prayers. With the interdisciplinary comparative method, we point on the source of religious motives from early Christian Apocrypha, included in Slovenian folk songs. Mary is well payed for her role of God's Mother with Assumption of body and soul. Her new position in heaven is to help the men as always-merciful mother.

Keywords: God's Mother Mary, Assumption, relieving souls, death's hour, folk song

UVOD

Namen razprave¹ je predstaviti motiv Božje Matere Marije v slovenskih legendarnih in nabožnih pesmih ter ljudskih apokrifnih molitvah, ki govorijo o Marijini smrti in vnebovzetju ter o vlogi priprošnjice v smrti uri. Da bi čim širše predstavili obravnavno tematiko, se poslužujemo interdisciplinarne metode, ki zajema iz komparativne obravnave besedil iz teološkega področja (apokrifni spisi, dogmatska besedila, simbolni pomen motivov) in folkloričnega polja (obrnava legendarnih in nabožnih ljudskih pesmi, apokrifne molitve). S prispevkom želimo osvetliti motiv Marijine smrti in ljudskem slovstvu v odnosu do zgodnje tradicije in poznejšega razvoja interpretacije dogodka ter njegov pomen za posameznikovo versko doživljanje lastne smrti. Tematika raziskave je pomemben element odnosa do Božje Matere in ključ za razumevanje pomembnih njej pripisanih lastnosti, predvsem statusa Device-Matere, priprošnjice, zavetnice in srednice človeka tudi v trenutku prehoda v večnost.

MARIJINA SMRT IN VNEBOVZETJE – RAZVOJ V KRŠČANSKI TRADICIJI

V prvem delu predstavljamo svetopisemsko podlago za vero v Marijino duševno in telesno vnebovzetje ter razvoj premisleka o tej skrivnosti od zgodnje apokrifne tradicije, misli prvih

¹ Besedilo je nastalo v okviru raziskovalnega programa P6-0262 *Judovsko-krščanski viri in razsežnosti pravičnosti*, ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

cerkvenih očetov in srednjeveških teologov, do sodobne dogme, razglašene leta 1950. Danes velja 15. avgust, praznik Marijinega vnebovzetja, za osrednji marijanski praznik, zato bomo kratko predstavili njegove korenine in izbiro liturgičnih besedil. V pripovedi o Marijini smrti in vnebovzetju so ohranjeni simbolni pomeni verskih resnic, ki jih vzporejamo z ikono vnebovzetja – literarna in likovna tradicija se namreč napajata v istem zgodnjekrščanskem izročilu. Širši pogled na obravnavani motiv nam bo omogočil prepoznavanje virov za ljudske legendarne in nabožne pesmi ter ljudske apokrifne molitve, pa tudi skrivnosti vnebovzetja, kakor ga razumejo verniki in je izraženo prav v ljudskem izročilu.

Kljub molku o Marijini podrobnejši biografiji v *Svetem pismu* so se teologi, verniki in umetniki pri premišljevanju o njeni smrti naslonili na nekatere biblične odlomke. Pri vprašanju Marijine resnične smrti sta premisleku botrovali starozavezni zgodbi o Eliju: »Ko sta šla naprej in se grede pogovarjala, glej, se je prikazal ognjen voz in ognjeni konji ter so ju ločili; in Elija se je v viharju vzdignil v nebo« (2 Kr 2,11), in o Henohu: »Po veri je bil Henoh vzet, da ni videl smrti, in *ga ni bilo najti, ker ga je Bog vzel*. Kajti preden je bil vzet, je bilo zanj pričano, da je *Bogu všeč*« (Heb 11,5 in 1 Mz 5,24). Novozavezno podlago najdemo v Pavlovih pismih: »Glejte, skrivnost vam povem: vsi ne bomo zaspali, vsi pa bomo spremenjeni« (1 Kor 15,51) in »Kajti sam Gospod bo ob povelju, ob nadangelskem glasu in ob Božji trobenti stopil z neba. Najprej bodo vstali tisti, ki so umrli v Kristusu. Potem pa bomo mi, ki živimo in bomo ostali, skupaj z njimi odneseni na oblakih v zrak, naproti Gospodu: tako bomo zmeraj z Gospodom« (1 Tes 4,16-17). Poleg tega je na ikonografijo vnebovzetja vplivalo tudi *Razodetje*: »Toda ženi sta bili dani dve perutnici velikega orla, da bi odletela na svoje mesto v puščavi« (Raz 12,14; Haffner 2004: 208–209).

Z Marijinim *koimesis/dormitio/zaspanjem* ali *transitus/prehodom/vnebovzetjem* se ukvarja več spisov iz različnih starokrščanskih tradicij vzhoda in zahoda. Najbolj razširjena je t. i. tradicija s palmovo vejo, kamor spadata grški *Transitus* Psevdo-Janeza Evangelista in latinski *Melitona* iz Sard, ki sta najmočneje vplivala na evropsko izročilo. Smrt napove angel Gabriel, k Mariji čudežno pridejo vsi apostoli. Judje jim povzročajo preglavice že med umiranjem, pa tudi pri pokopavanju. Jezus pride na prestolu s kerubi, sliši se nebeško petje, Marija moli k Sinu in blagoslavlja apostole. Njeno telesno vnebovzetje se zgodi po treh (nekaj) dneh v grobu. Besedilo temelji na daljšem delu *Šest apokrifnih knjig o zaspanju* iz 4. stoletja, ki so imele pomembno vlogo v liturgiji že od samega začetka in so dokaz, da je bil v tistem času Marijin kult že zelo živ (Elliott 1993: 701–716; Shoemaker 2016: 130–145).

Betlehemska tradicija je razširjena tradicija palmove veje z dodanim motivom selitve Marije v Betlehem. V besedilih koptskega izvora Mariji napove smrt Jezus, ob njej sta učenca Peter in Janez ter druge device. V Teodozijevi različici Jezus pride po Marijino telo 206 dni po telesni smrti. V posamičnih spisih je omenjena tudi zdravilna moč, ki ozdravlja tiste, ki se dotaknejo Božje Matere ali njenih nosil, pogrebnih predmetov (Shoemaker 2006: 46–63; 2016: 695–701).

Atipična tradicija združuje besedila, ki imajo v zgodbo vpete motive, teh pa ne moremo točno razmestiti v prejšnje skupine, med drugimi besedilo Jakoba iz Surga, besedila z

motivom zamujajočega Tomaža, zaradi katerega odprejo grob in odkrijejo Marijine relikvije. Shoemaker predlaga, da na različne tradicije ne gledamo več v luči linearnega razvoja in da ne iščemo najstarejše različice, temveč jih obravnavamo kot različne izraze iste zgodbe, ki so vzniknili na geografsko in teološko različnih področjih (Shoemaker 2006: 64–76).

Med cerkvenimi očeti je o Marijini smrti prvi spregovoril Epifanij v 4. stoletju in dopušča več možnosti: ali je umrla naravno in bila pokopana, ali je umrla mučeniške smrti, ali pa ni umrla in živi naprej – »saj za Boga ni nemogoče narediti, kar želi« (Gambero 1999: 126). V 7. in zgodnjem 8. stoletju se je pojavilo vprašanje Marijine resnične smrti (Izidor iz Sevilje, Andrej Krečanski, German Carigrajski) in pomena vnebovzetja (Janez Damaščan). Cerkevni očetje soglašajo, da je Marija resnično umrla (kot je resnično umrl tudi Kristus), za telesno vnebovzetje pa nimajo enotnega odgovora. Soglasni so o njeni sredniški vlogi v nebesih (Gambero 1999; Špelič 2013).

V srednjeveški misli je prav praznik vnebovzetja navdihnil najbolj goreče marijanske pridige. V zgodnjem srednjem veku (8.–11. stoletje) se je vera v vnebovzetje Marije krepila, vprašanje o telesnem vnebovzetju pa je ostajalo neodgovorjeno. Teologi (Ambrož Autpert, Pavel Diakon, Hraban Maver) so videli smisel njenega nebeškega bivališča v vlogi srednice in kraljice. 12. stoletje je veljalo za zlato dobo marijanske doktrine in razcvet osebnih posvetitev ter liturgičnih praznikov. Okrepljena vera v vnebovzetje je Mariji pripisala nove vloge: kraljica, srednica in priprošnjica, vez med nebeško in zemeljsko Cerkvijo. Nekateri avtorji (Bernard iz Clairvauxa, Izak iz Stelle) niso odgovarjali na vprašanje telesnega vnebovzetja, medtem ko drugi pod vplivom psevd-Avguština niso dvomili, da je bila Marija z dušo in telesom vzeta v nebo (Aelred iz Rivaulxa, Filip iz Harvenga, Alain iz Lila). V dobi sholastike (13. stoletje) je Albert Veliki ustvaril hierarhičen koncept nebes, kjer je Marija med Sinom in svetniki, najvišji kor (trinitarična nebesa) pa je pridržan samo za Boga. V 14. in 15. stoletju so se razvile nove oblike Marijanske pobožnosti in posebej utrdile Marijino duhovno materinstvo, utemeljeno z inkarnacijo in izročitvijo pod križem (Jn 19,25–27). Brigita Švedska in Barnardin iz Siene sta bila zagovornika telesnega vnebovzetja. Slednji je Piju XII. služil kot referenca ob razglasitvi dogme o Marijinem vnebovzetju (Gambero 2000).

Temelji vere v Marijino vnebovzetje so bili postavljeni do konca srednjega veka. V novem veku se je med drugim razvila harmonizacija vnebovzetja z ženo iz 12. poglavja *Razodetja*, utemeljitev dogodka z njeno brezmadežnostjo, Kristusovim utelešenjem in Sinovo ljubeznijo do nje (Haffner 2004: 208–237).

V krščanski tradiciji je zavest o pridružitvi Marije Sinu v nebesih napredovala vse do 1. novembra 1950, ko je Pij XII. v z bulo *Munificentissimus Deus* razglasil dogmo o njenem vnebovzetju z dušo in telesom. S tem je bila dopolnjena velikonočna skrivnost, predstavlja pa tudi usodo vseh vernikov (Turnšek 2003: 488–489). Dogma, ki daje potrditev slehernemu človeškemu telesu, je bila razglašena prav sredi 20. stoletja, ki ga je v prvi polovici zaznamovalo razčlovečenje vojn, v drugi pa nespoštovanje človeškega življenja pred rojstvom (splav) in v bolezni (evtanazija). Marijino telesno vnebovzetje je hkrati poklon telesu in izraz vere v telesno vstajenje po poslednji sodbi (Haffner 2004: 224–229). Za razglasitev dogme

o Marijini brezmadežnosti in njenem vnebovzetju so štirje razlogi, ki se od patristike pravzaprav niso spremenili: nuja po izpovedovanju prave vere Božje slave ter odrešenja človeka, reakcija na nekatere odklone v povezavi človeka z odkupnino, zgled Marijine duhovne in moralne vrednosti, razvoj Marijanskega kulta (Forte 1989: 128).

Po izročilu je bila Marija ob smrti stara 60 ali 72 let, umrla je torej leta 42 ali 54 (Hesemann 2016: 250–251). Marijino vnebovzetje 15. avgusta je praznik od 5. stoletja, v nekaterih tradicijah (npr. v Koptski Cerkvi) pa njeno zaspanje praznujejo že 16. januarja, vnebovzetje pa šele 22. avgusta. Liturgika praznika je bila v razcvetu v srednjem veku: naslonila se je na *Visoko pesem* ter kraljeve poročne psalme in slavila Marijo, ki se v nebesih pridruži Sinu, ki je še vedno središče dogajanja. Prazniku so bile posvečene številne antifone, ki so, da bi predstavile lepoto zaročenke, v izraz vključevale vse čute. Kar so verniki slišali, so lahko videli tudi na cerkvenih portalih: Marijino zaspanje, pogreb, pokop in slavo med angeli (Rubin 2009: 138–143, 194).

Danes se na praznik Marjinega vnebovzetja, veliki šmaren, bereta berili iz *Razodetja* (Raz 11,19a; 121-6a.10ab: žena, obdana s soncem) in *Prvega pisma Korinčanom* (1 Kor 15,20–26: »Kakor namreč v Adamu vsi umirajo, tako bodo tudi v Kristusu vsi oživeli.«) ter odlomek iz *Lukovega evangelija* (Lk 1,39–56: obiskanje Elizabete). Poročni *Psalm* (Ps 45) opeva lepoto neveste in radost svatov. Dodan je slavospev:

Danes slavimo vnebovzetje Marije, deviške Božje Matere, ki je začetek in podoba poveljane Cerkve, trdno upanje in tolažba potujočemu Božjemu ljudstvu. Nisi hotel, da bi v grobu trohnelo telo Žene, ki je nosila Začetnika življenja in svetu rodila tvojega učlovečenega Sina, našega Gospoda Jezusa Kristusa (Magnifikat 2018: 193–197).

Simbolni pomeni legende o Marijinem zaspanju so enaki ikoni *Dormitio*: Marijina duša ne gre v predpekel, pa tudi ne sama v nebo, ampak je vzeta v Kristusove roke. Na oblakih vidimo zaprepadene apostole, ki so čudežno prišli, da bi bili priče dogodka. Na ikonah je Jud, ki se hoče dotakniti Marijinih nosil, a mu angel odseka roki: »prepovedano se je približevati skrivnostim onstranskega življenja s tako radovednostjo in s takimi spoznavnimi sredstvi, ki so pridržana pojavnemu svetu« (Špidlík in Rupnik 2002: 105). V središču ni Božja Mati, pač pa Kristus – kot bo prišel ob koncu časov. Prehod v drugo življenje se bo zgodil s pomočjo njegove navzočnosti, Marija pa je tega deležna prva, saj je ona popolnost vsega ustvarjenega. Marijino zaspanje je izraz upanja in slutnja nebeškega življenja. Pomen te ikone je tudi novo rojstvo Device, kjer Sin ne pozabi tega, kar je zanj storila Mati – vse, kar je narejeno v ljubezni, pa pride v večnost (nav. delo: 103–106).

V nadaljevanju bomo predstavili vzporednice med pravkar predstavljenimi poudarki Marijine smrti in vnebovzetja v verski tradiciji in ljudskim izročilom v legendarnih in nabožnih pesmih.

MOTIVI MARIJINE SMRTI IN VNEBOVZETJA V SLOVENSКИH LJUDSKIH LEGENDARNIH IN NABOŽNIH PESMIH TER APOKRIFNIH MOLITVAH

Predstavitev motiva Marijine smrti in vnebovzetja bo temeljila na obravnavi ljudskih legendarnih pesmi »Marijin pogreb« in »Vnebovzetje Marije«, apokrifni molitvi »Zlata češčena-marija« ter ljudskih nabožnih pesmih z izbrano tematiko. Ljudsko izročilo bomo prebirali v primerjalnem kontekstu s teološkimi predpostavkami in že oblikovanim verskim izročilom, predstavljenim v predhodnem delu razprave. Naša teza je, da so bila zgodnja apokrifna dela prvi vir za vsebino in pomen obravnavanega gradiva. Slovensko ljudsko izročilo so dosegla prek srednjeveških legend, cerkvenega slikarstva ter drugih pisnih ali ustnih virov.

Legendarna pesem »Marijin pogreb« (SLP 2. 1981: 177–183, tip 103; SNP 1. 1895–1898: 439–443/ 406–411)² zgodbo predstavi kot sanje (nav. delo: 177/103/1, 178–179/3–5, 179–180/7) ali kot dejstvo (nav. delo: 177/103/2, 180–182/10, 11). Spoznamo pogrebce, ki imajo vsak svojo vlogo glede na svoj poklic ali odnos do pokojne. Krsto najpogosteje naredi Lukež (ali sv. Jožef), k pogrebu jo nesejo angelci (ali apostoli); v posamičnih različicah so peli še o zvonarju (Šentjanž ali pa Šimon), o sv. Ani, ki drži svečo, in o devicah, ki spremljajo Devico in jo tudi preoblečejo. Na širokem polju srečajo Jezusa, ki vpraša po pokojnem. Nosači-angelci mu ne želijo povedati (nav. delo: 177/103/1, 178–179/4, 5), vendar Jezus že ve, kar izrazi v naslednjih kiticah:

»Dol postavite to trugo,
to so gvišno moja mati,

de se bom zjokow nad nimi,
kakor wotrok nad sojmi starši!« (SLP 2. 1981: 180–181/103/10)

Nato jo vzame v nebesa, zaradi njenega Božjega materinstva in čistosti. V (svetih) nebesih ji v nekaterih različicah določi visoki tron (SLP 2. 1981: 177/103/1, 180–181/10) ali celo po nebeških korih v najvišjega:

Gor, kjer je devet korov angelov,
devet korov angelov.

Gor, kjer je sveta Trojica,
tam bo Marija devica.³ (SLP 2. 1981: 178/103/3)

² Za navedbo pesmi iz zbirk velja naslednje: Kratica naslova zbirke. Letnica: zaporedna številka pesmi/različica. Npr.: SLP 2. 1981: 104/1. Tako so navedene zbirke SLP 2, SLP 3, SLP 5, SNP 1, SNP 3 in zbirka, ki jo je uredil Vilko Novak (1983).

³ Najvišji kor, tirnitarična nebesa (po Albertu Velikem) so v slovenski ljudski pesmi dostopna tudi Mariji, ne le Sveti Trojici.

Njena naloga je čaščenje troedinega Boga (SLP 2. 1981: 180–181/103/10), veselje in prošnje za duše v vicah (nav. delo: 181–182/103/11). Da je Božja Mati šla s Sinom v nebo z dušo in telesom, ni vedno eksplicitno izraženo – poje se lahko o nebesih, kjer so »sveta telesa«, kar bi lahko pomenilo ali telesa svetih ali že spremenjena telesa (prim. 1 Kor 15,35–49) ali pa »trupla brez telesa«. Marijo z dušo in telesom Jezus povabi v nebesa v različicah *Slovenskih ljudskih pesmi 2* : 103/2 (SLP 2. 1981: 177/103/2, 180–182/10, 11) – ob tem želimo poudariti, da ne gre nikoli za Marijin »vnebohod«, kakor se pojavi v slikarstvu (da se Marija brez pomoči vzpne v nebo; Menaše 1994: 274).

Posredno izražena vera v telesno vnebovzetje je v vseh predstavljenih različicah enaka:

Moja mati niso tega zaslužili,
da bi črno zemljo gnojili. (SLP 2. 1981: 178/103/3).

O Marijinem vnebohodu je v *Slovenskih ljudskih pesmih* zapisano: »V dosegljivih srednjeveških apokrifnih besedilih nismo našli ničesar podobnega« (SLP 2. 1981: 183). Kljub temu lahko prepoznamo motive iz prvih apokrifnih besedil, ki so ostali v ljudski legendarni pesmi. Device, ki spremljajo Marijo (nav. delo: 180–182/103/11, 10), ter pogrebci apostoli in angeli (nav. delo: 180–181/103/10) nastopajo v vseh izročilih apokrifnih besedil, pozneje še v *Življenju Device* Maksima Spoznavalca (prim. Shoemaker 2012) in *Zlati legendi* Jakoba de Voragine (Voragine 1995). Pogrebni spreved čez travnik ali (v prvih besedilih) od Marijine hiše na Sionu do Getsemanija v slovenskem ljudskem izročilu privabi Jezusa, v zgodnjekrščanskem izročilu pa hudobne Jude, ki nameravajo oskruniti Marijino truplo. Božja Mati je v legendarni pesmi »Marijin pogreb« že mrtva, vendar lahko po Jezusovih besedah, naj gre z njim v nebesa z dušo in telesom, sklepamo, da je v njej še duša. Takojšnje telesno vnebovzetje je značilno za slovensko ljudsko izročilo, za apokrifna besedila betlehemske tradicije in del koptskih besedil (Shoemaker 2006: 25–76). Nasprotno druga apokrifna besedila Marijino smrt razdelijo na dva dela: na vnebovzetje duše še pred pokopom in telesno vnebovzetje takoj ali čez tri dni. Tudi v legendi o Marijinem življenju, ki jo je v 14. stoletju na slovenskih tleh zapisal br. Filip iz Žič, je tematika razdeljena na dva speva: Marijino smrt in Marijino vnebovzetje (Philipp 1904: 371–408).

V posameznih slovenskih različicah (SLP 2. 1981: 177/103/1, 178/3) Jezus svojo mater onika. Nasprotno ju apokrifi s citati iz *Visoke pesmi* in poročnih kraljevih psalmov postavljajo v poročno ali ljubezensko razmerje, kjer se tikata in sta postavljena enakovredno. O *Visoki pesmi* Irena Avsenik Nabergoj piše: »Teza, da je človek ustvarjen po Božji podobi (1 Mz 1,27), se vsestransko ujema z bivanjsko izkušnjo, da je človek po svojem bistvu duhovno bitje, polno hrepenenja po izpolnitvi v ljubezni. Izkušnja na antropološko-duhovni ravni je, da se hrepenenje po srečanju z ljubljeno osebo v zemeljskih pogojih nikoli ne more zadovoljivo uresničiti« (Avsenik Nabergoj 2018: 499). Torej lahko rečemo, da je z Marijinim vnebovzetjem zemeljska ločenost med sinom in materjo, ki sta metaforično predstavljena v zaročenca, presežena in ljubezen zaživi v nebeški polnosti.

Ljudska legendarna pesem »Vnebovzetje Marijino« (SLP 2. 1981: 178/104; SNP 1. 1895–1898: 430–439/401–405) se v različicah pojavlja tudi kot ljudska apokrifna molitev »Zlata češčenamarija« ali »Zlati očenaš« (Novak 1983: 316–323). Ta vsebinski sklop pesmi/molitev je navadno sestavljen iz dveh delov: v prvem delu je govor o angelih, ki Mariji napovedo smrt, in o njenih pripravah nanjo; v drugem je poudarjena Marijina vloga srednice med Bogom in človeštvom. V zbirki *Slovenske ljudske pesmi* možno podlago iščejo v srednjeveški legendi o Mariji, ki rešuje duše iz pekla, v ljudski pa vidijo odsev umetnih srednjeveških pesnitev na to temo (SLP 2. 1981: 187). Vendar je motiv še starejši: že v prvih apokrifnih besedilih tradicije s palmovo vejo srečamo t. i. kozmično potovanje po onstranstvu, ki se je v poznoantičnem apokaliptičnem ozračju okrnilo v potovanje le v pekel (Shoemaker 2006: 161).⁴

Vstop v pesem »Vnebovzetje Marije« je lahko potujoči obrazec oženja prostora iz širše pokrajine do točno določene lokacije, kjer je Marija. Nebeški Oče pogleda na zemljo in ji pošlje angele (SLP 2. 1981: 184/104/1, 186–187/104/4) ali pa Gabriel le sprejme nalogo po dolgem pogajanju z Jezusom (nav. delo: 184–186/104/2). Nadangel noče na zemljo (prav tam), prav humoren upor beremo v apokrifni molitvi »Ta zlati Očenaš«:

Midva ne greva na to črno zemljo!
Doli so prav hud' ledje; bodo nam
to perje popokal in si povštre
žnjeh ravnali! (Novak 1983: 317)

Prihod angela, ki Mariji oznani skorajšnjo smrt, najdemo v vseh apokrifnih tradicijah in poznejših različicah vse do srednjeveške Voraginove *Zlate legende* in *Marijinega življenja* brata Filipa iz Žič (Shoemaker 2006: 9–57; Philipp 1904: 317–383). Palmova veja, znak bodoče slave Marije, je v slovenski ljudski pesmi izpuščena.

Razlog poklicanja Marije v nebesa je lahko Jezusova žalost zaradi njune ločenosti (Novak 1983: 318, 320) ali pa Marijina goreča molitev, ki se dviga v nebo in sproži tok dogodkov (SLP 2. 1981: 184–186/104/2, 186–187/104/4). Motiv Marijine uslišane molitve poznamo iz tradicije s palmovo vejo in betlehemske tradicije, kjer Mati vsak dan moli na Sinovem grobu in si želi ponovnega srečanja z njim (Shoemaker 2006: 9–57).

O Marijinih pripravah na smrt beremo v posamičnih različicah (SLP 2. 1981: 184–186/104/2, 186/104/3). V najdaljši različici Marija v dialogu z Gabrielom izprosi:

⁴ Tak primer je ohranjeno Marijino vnebovzetje iz irske tradicije. Potovanje po nebesih je torej del starejše plasti izročila (Shoemaker 2006: 161). Obstajala je tudi bizantinska Marijina apokalipsa, danes poznana le iz poznejših prepisov, ki v irski različici prepisa predstavlja pozemeljske kazni za grehe in Marijino posredovanje za duše, ki so njej v čast spoštovale nedeljo. Te duše povede nazaj k rajskemu drevesu življenja. Besedilo je sorodno s Petrovo apokalipso in Pavlovo apokalipso, besediloma iz 2. stoletja, ki prav tako predstavljata kozmično potovanje v onstranstvo (nav. delo: 190–191).

da bi mi tri dni odloga dal,
 da bi si tenko srajščice strila,
 [...]
 da bi mi poslal kadilo pa kropilo,
 [...]
 da bi na poslednjo uro
 hudega satana ne nel mi videti. (SLP 2. 1981: 184–186/104/2)

Gabriel vse prošnje prenese Jezusu, ki pa v tej različici odvrne le, da bo morala tudi ona videti hudiča, če ga vsi umrljivi ljudje, vendar le v podobi belega meniha (Novak 1983: 316, 319). Tri Marijine prošnje so zapisane tudi v *Zlati legendi*, vendar so, z izjemo zadnje, drugačne: prosi, da ji angel pove svoje ime, da bi bili ob smrti navzoči apostoli in da ne bi videla hudiča. Voragine je na tem mestu dodal še zgodbo, povzeta po Kozmu Vestitorju, v kateri obleko za pogreb Marija prejme od angela (Voragine 1995: 77–88), kar je tudi motiv v pesnitvi br. Filipa Žičkega (Philipp 1904: 372–373).

V eni od zapisanih različic *Vnebovzeta Marije* je Božja mati že v pričakovanju smrti in bolna leži na postelji (SLP 2. 1981: 186, 104/3). Za duhovno pripravo na smrt poskrbi sv. Janez:

[...] svet Šentjanž,
 de je jo spovedow in obhajow,
 in tud v svet olé djaw. (SLP 2. 1981: 186, 104/3)

ali pa sama samo s spovedjo (Novak 1983: 317). Vse skupaj je lahko prikazano tudi precej poenostavljeno:

Marija se je na belo posteljo vlegla
 in trdo zaspala. (Novak 1983: 318)

V omenjenih različicah apokrifne molitve (Novak 1983: 317, 318) Marija samo globoko zaspi, Bog ali Jezus pa jo z blagoslovom obudita. Mati lahko pride kar živa pred peklena vrata, kamor jo prineseta angela v krsti (SLP 2. 1981:186–186, 104/4). Predstava o Marijini smrti se v pesmih ali apokrifnih molitvah ne razlikuje. Obuditev Marije v nebesih z »Vstani!« iz Jezusovih ust, je zapisana že v *Šestih apokrifnih knjigah o zaspanju*, v katerih je v posamičnih prepisih prisotno tudi kozmično potovanje (Shoemaker 2006: 9–57). Pesnitev br. Filipa iz Žič sledi apokrifnim virom palmove tradicije in Marijino duševno vnebovzetje postavi v čas tri dni po naznanitvi smrti, telesno pa tri dni po duševnem. Vključuje tudi tradicijo apostola Tomaža, po katerem apostoli dobijo dokaz telesnega vnebovzeta – prt, s katerim je bilo pokrito njeno truplo (Zemlič 1904: 371–387). Bolj kot ljudske pesmi se na apokrifna besedila naslanja slovensko slikarstvo,

ki se v prikazu Marijine smrti opira na srednjeveške podobe Marije, obkrožene z apostoli v trenutku smrti (Menaše 1994: 265–268).⁵

Preden Marija zasede svoj prestol, se spusti v pekel (SLP 2. 1981: 184–186, 104/2, 4; Novak 1983: 322) ali pred vice (SLP 2. 1981: 184, 104/1; Novak 1983: 318) in reši duše, razen treh:

Kej je tistim trem dušam blo?
 Jedna je boter s botro grešila,
 jedna je družje vmorila,
 jedna je na blagu obupala.
 Kaj je rekel vsmileni Jezus:
 »Tote duše se še majo troštati,
 le tota, ki je na blagu obupala,
 tota ne bo več Boga vidila.« (SLP 2. 1981: 184–186, 104/2)

Najhujši grehi so torej grehi zoper življenje (SLP 2. 1981: 115). Te duše se ne primejo Marijinega plašča ali druga druge, da bi jih povlekla v nebesa, temveč ostanejo v peklju ali vicah (nav. delo: 184–186/104/2; 186–187/104/4; Novak 1983: 318, 319, 322). Skupen motiv zgodnjekrščanskih apokrifnih in slovenskih ljudskih besedil je zaupanje v Marijino pomoč: v prvih Božja Mati zdravi verne in spreobrnjene, ki verujejo v njenega Sina, v drugih pa rešuje umrle duše, ki niso prišle v nebesa (Shoemaker 2006: 9–77).

Zanimivo je Marijino srečanje s hudičem: v nekaterih različicah prosi, da ga ne bi videla (SLP 2. 1981: 184–186/104/2–3). Motiv strahu pred hudičem je, kot je bilo že omenjeno, zapisan tudi v *Zlati legendi*. V njej dobimo odgovor, od kod izvira Marijin strah: ko na begu v Egiptu v Jezusu za trenutek ni spoznala Boga, je grešila s svojo nevero (Voragine 1995: 77–88).

V eni od zapisanih legendarnih pesmi (SLP 2. 1981: 184/104/1) jo hudič hoče videti in hlapci mu podprejo obrvi, da jo lahko gleda:

»Bo^udi ga Bog zahvaljen,
 da sem šče jaz videl
 devico Marijo ino sliša^o
 beseⁱdo božjo!« (SLP 2. 1981: 184/104/1)

⁵ Ob tem se odpira vprašanje, ali je Marijin prehod v nebesa brez resnične smrti, kakor beremo v nekaterih različicah, posledica izpusta dela vsebine ali izraz vere. Vemo namreč, da dogma o Marijinem vnebovzetju vprašanje resnične telesne smrti pušča nedoločeno in v presojo verniku, medtem ko prva tradicija z apokrifi in cerkvenimi očeti na čelu zagovarja resnično telesno smrt: če se je z njo soočil sam Božji Sin, se mora z njo soočiti tudi njegova mati. Mogoče lahko v opuščanju grenkega človeškega izkustva najdemo še eno drobno potrditev pomembnosti Marije v slovenski verski zavesti, ki jo postavlja skoraj na Božje mesto v njeni mogočnosti in izjemnosti, ali pa sledenje prvemu poimenovanju njene smrti: koimesis/dormitio/zaspanje.

V drugi je Marija odločna in trikrat potrka na peklenska vrata, dokler se ne razletijo na kosce (SLP 2. 1981: 186–187/104/4), ali pa kar brčne zapahnjene duri, da lahko dušice z njo pobegnejo iz večnega trpljenja:

Marija se spusti inu gre,
pride pred peklenske urata:
»Hudiči, odprita, al bom sama odperjala!«
Hudiči so zaskočil,
so Mariji urata zapahnil.
Marija vzdigne nje sveto nožico,
cabne t-u paklenske urata tu dole po sred pakla.
Use dušice je uⁿ vinesla
u samih treh dneh. (Novak 1983: 319)

Tako ljudske legendarne pesmi in apokrifne molitve predstavljajo Marijino aktivno vlogo pomočnice po njeni zemeljski smrti. V nekaterih pesmih pa Božja Mati nima tako aktivne vloge, temveč se prepusti angelom in Božji volji, da doseže večno plačilo.

V teh primerih je prehod v nebesa poln slave, o čemer poročajo tudi apokrifna besedila, ki so v še večji meri vključila angele, preroke, svetnike, device in druge nebeške prebivalce, spremljevalce Odrešenika, ki z glasbo in petjem pospremiijo Marijo na njeno mesto. Marija se dviga v angelskih korih od prvega do devetega:

Tukaj bote prebivali, moja mati,
posadil vas bom v najvišji angelski kor
k svetej, visokej, bogatej Trojici,
ne bote pili, ne bote jedli,
bote vendar vsolej dobro meli,
večnega Boga gledali. (SLP 2. 1981: 184–186/104/2)

Prenos v nebesa takoj po zemeljski smrti v meglici angelov (nav. delo: 186/104/3) lahko še ni dokončen. Podobno se pojavi v apokrifni molitvi:

Prišli so angelci iz nebes,
ponesli so jo v sveto nebo,
položili na zlato mizico.
Bog jo je blagoslovil.
Ona je gori vstala in dejala:
Tu imate takšno veselje in ohcet,
vernih duš je pa tako malo zveličanih.
Marija je šla v vice po verne dušice.

Šle so za njo, svetile so se kot srebro
in zlato in so pele glorio nebeškemu Očetu. (Novak 1983: 320)

Zelo podrobno in slavnostno je opisano dviganje v angelskih korih do nebeškega prestola v *Marijinem življenju* brata Filipa Žičkega: vsak kor jo slavi s svojimi izrazi čaščenja s starozaveznimi simboli njenega devištva, čistosti, izvoljenega materinstva; nato jo angeli slavnostno pospremijo k Sveti Trojici (Philipp 1904: 389–404). Tematika spremstva in sprejema v nebesih se je v cerkvenem slikarstvu razvila do sredine 17. stoletja in ohranjala baročni izraz še pozno v 19. stoletje. Osrednji lik je Marija, ki jo angeli na oblakih nesejo v nebo. V slikah Marijinega sprejema v nebesih se angelom pridružijo nepreštene množice svetnikov in odrešenih duš, prebivalcev nebes (Menaše 1994: 272–278). Raj je imenovan njeno drugo domovanje, kamor se preseli z odrešenimi dušicami (SLP 2. 1981: 196–187/104/4; Novak 1983: 319).

Apokrifne molitve lahko vključujejo tudi odlomke iz Jezusovega trpljenja, npr. v sklopu »Marija išče Jezusa« (Novak 1983: 317, 321, 305–315). Po tem, ko se Marija vrne/dospje v nebesa z rešenimi dušami, sledi še sklep z vprašanjem plačila za soodrešeništvo (SLP 2. 1981: 184–186/104/2, 186–187/104/4) ali pa opomin, kdaj je to molitvico treba moliti, da bomo prišli v nebesa in kakšno bo plačilo za zvesto spominjanje (nav. delo: 184–186/104/2; Novak 1983: 318–321).

V različicah nabožne ljudske pesmi »Vnebovzetje Marije«, ki jih je v svoji zbirki objavil Karel Štrekelj (SNP 3. 1904–1907: 711–713/6516–6520) je govor o Marijinem plačilu vernikom. Uvod je veselje ob prihajajočem prazniku Marijinega vnebovzetja, sledi pa naštevanje, koga bo Božja Mati peljala s seboj v nebesa: zakonske može in žene, »ledig« fantiče in deklice ter nedolžne otročiče (nav. delo: 711–712/6516). Marija vsem stanovom deli rože – fantom zlate pušeljce, dekletom rdeče »kraceljne«, ženam bele in možem plave lilije (nav. delo: 712/ 6517) ali nasprotno: vsi stanovi njej prinašajo cvetje. Motiv rož ob Marijini smrti se sicer pojavi tudi v legendarni pesmi in apokrifni molitvi, kjer angela neseta še živo Devico k pogrebu, ona pa vmes trga rožice in jih duha (SLP 2. 1981: 186–187/104/4; Novak 1983: 317). Podobno je tudi že v zgodnjekrščanski pesnitvi Jakoba iz Surga (Shoemaker 2006: 408–414).

Nekatere nabožne ljudske pesmi Marijo postavijo na zaslužen nebeški prestol, kakor npr. v pesmi »Marija v nebesih kronana« (SNP 3. 1904–1907: 714–716/6521–6524). V prvi kitici angelci hodijo po nebesih in kronajo Devico, v naslednji jo lepotičijo (»cirajo«, »kinčajo«), pojejo ji kerubini in serafini, svetniki se sprehajajo in se ji priklanjajo; častijo jo ptice in ribe. Pesem se zaključuje z didaktičnim opozorilom verniku, naj tudi on izkazuje čast svoji priprošnjici (nav. delo: 714/ 6521). Motivno sorodna je nabožna ljudska pesem »Marija v nebesih sedi, lep sceptar v rokah drži«, kjer se v zadnji kitici pevec priporoči Mariji v varstvo ob smrtni uri (nav. delo: 720–722/6536–6540).

Slovenske ljudske legendarne in nabožne pesmi ter apokrifne molitve se torej ozirajo nazaj k prvi tradiciji o Marijinem vnebovzetju, zapisanem v apokrifnih besedilih, izpušča pa

nekatero pomembne točke pripovedi, med drugim čudežni prihod apostolov k Marijini smrti postelji (pogojno SLP 2. 1981: 186/104/3), dialog med Jezusom in Marijo z besedami *Visoke pesmi*, čudežna ozdravljena pred smrtjo in spor z Judi, umanjajo tudi teološki dialogi med apostoli. Verjetno taki krčitvi botruje sama zgodbena struktura, ki narekuje več dogajanja in manj premisleka, pa tudi različnost kulturnega okolja, razumevanje verskih vprašanj iz apokrifov in naposled pevčeva osebna izbira pomembnih motivov. Ostale so tiste vsebine, ki so jih ljudje srečevali na cerkvenih likovnih delih, slišali v pridigah in doživeli ob smrti bližnjih. Zato tudi ne pozabijo na didaktični poudarek, svarilo ali opomin k češčenju Božje Matere, ki nam bo v pomoč v naši smrti uri.

MARIJINA PRIPROŠNJA V SMRTNI URI

V nadaljevanju odpiramo vprašanje Marijine vloge v poslednji uri vernika. Videli smo že, da se v legendarnih in nabožnih ljudskih pesmih z motivom Marijine smrti in vnebovzetja pevci obračajo na Božjo Mater s priprošnjo za posredovanje v smrti uri in obravnavajo tematiko njene pomoči izgubljenim dušam. Marija tolažnica, priprošnjica in srednica je zanesljiva pomoč v vseh življenjskih nadlogah in ob izteku zemeljskega časa, kar bo potrdil naslednji izbor ljudskih legendarnih in nabožnih pesmi ter ljudskih apokrifnih molitev.

Marija ima pomembno vlogo pri tehtanju duš, ko se odloča o nebesih ali peklu. V prvem delu legendarne pesmi »Tehtanje duš« (SLP 3. 1992: 211–218/168) Bog Oče vzame sv. Mihaela,⁶ malega fantiča v službo, za pomočnico pa mu določi Marijo (nav. delo: 211/168/1, 211–212/168/2, 212–213/168/4). Ko duša pride na »vago«, so argument Luciferja tri zamujene maše, protiargument Marije pa trije posti, ki dušo odrešijo. Drug tip tehtanja pripoveduje o duši, ki gre na grob iskat svoje telo in ga obtožuje, ker zaradi njega zdaj trpi (nav. delo: 212/168/3; 213–217/5–8). Telo ni hodilo k maši in je dušo zakartalo (nav. delo: 212/168/3, 214–217/7, 8), zato jo že vzameta hudiča, vendar gre še prej na »vago«. Omenjeni hudi grehi tehtnico nagnejo na levo, Mariji pa se duša smili in spusti tri solzice, ki jo nagnejo k njej. Hudiča sta jezna:

Ti požrtna Marija,
ki si nam dušo z grla spulila! (SLP 3. 1992: 212/168/3)

Marija svojo pomoč opravičuje s priporočilom pokojnikove matere:

Jest sem vam dušo z grla spulila,
če li ni sama meni služila,

⁶ Nadangel tehta duše nekako od 12. stoletja naprej, prej je bil le stražar oz. spremstvo v onstranstvo. Marija dejavno vlogo dobi šele v dobi baroka (SLP 2. 1981: 218).

pa mi je lih nje mati,
 ko ju v trupli je nosila
 in ju je Mariji prporočila. (SLP 3. 1992: 212/168/3)

Tretji tip pripoveduje o tehtanju, ki bi dušo gotovo poslalo v pekel, saj se je tudi Jezus ne usmili, Marijine tri solze pa vendarle pretehtajo (SLP 3. 1992: 213–214/168/5, 6). Vsebinsko sorodna je še legendarna pesem »V vice poslana duša«, v kateri verna duša hodi po polju, gre na grob in si želi, da telo ne bi zgnilo. Ker se je tri sobote in tri mlade petke postilo v čast Materi Božji, pride takrat Marija in dušo pošlje na pokoro v vice za 50 let, potem pa ji obljubi nebesa. Zgodbena struktura ni popolnoma jasna, očitna pa je Marijina moč pri odreševanju duš (nav. delo: 219/169).

Motiv bitke za dušo med nebeškimi in peklenskimi silami vsebuje tudi ljudska nabožna pesem »Pri Mariji iščimo pomoči!« (SNP 3. 1904–1907: 720/6535)

Odpri nam nebeske vrate
 In premagaj vrage naše,
 Keder bomo vmirali,
 Tebe, Marijo, klicali. (SNP 3. 1904–1907: 720/6535)

Priporoča se za spremstvo v nebo, kakor v ljudski legendarni pesmi »Vnebovzetje Marije« (SLP 2. 1981: 184–187/104):

Oh Marija, pridi tedej,
 Kedar bo se duša ločila,
 Iz tega sveta spravlala,
 Pelji jo v sveto nebo
 K svojmu ljubemu sinu! (SNP 3. 1904–1907: 720/6535)

Tematiko Marijine pomoči ob smrti uri opeva tudi ljudska legendarna pesem »Tri grešne dušice« (SLP 3. 1992: 190–193/163), ki govori o treh ptičicah/ribicah grešnicah, ki so zagrešile neodpustljiv greh. Te poznamo že iz pesmi »Vnebovzetje Marije« (prim. zgoraj, SLP 2. 1981: 184–187/104) in nastopajo v različnih kombinacijah. Marija na njihove prošnje po vstopu v nebeško kraljestvo ne odgovori, ne more jim pomagati (SLP 3. 1992: 191/163/3). Eden izmed neodpustljivih grehov, detomor, je širše razvit v baladi »Obsojena detomorilka« (SLP 5. 2007: 287). V posamičnih različicah obsojeno dekle prosi Marijo za pomoč – lahko kot molitev pred (nav. delo: 287/6, 7) ali že po obglavljenju (nav. delo: 287/11, 35), njena prošnja pa je lahko uslišana in je duša sprejeta v nebesa (Golež Kaučič 2018: 291–293).

Osrednji motiv pesmi »Trpljenje v peklju« (SLP 3. 1992: 155–189/162) je sicer dogajanje v peklju, kjer je duša kaznovana zaradi svojih zemeljskih razvad (lenoba, požrešnost, pijanstvo, ples ...), v nekaj različicah (nav. delo: 156–158/162/3, 4, 158–159/6, 7, 166/18,

167–168/20) pa dobi vlogo v zgodbi tudi Marija. Duša grešnika najprej potrka na nebeška vrata, kjer sv. Peter brž preveri, ali je ta duša za nebesa ali ne. Božja Mati odgovori:

Te duše ne poznam,
me nikdar ni častila,
molila Jezosa. (Nav. delo: 157/162/4)

Duša mora pred druga, peklenska vrata, kjer je dobrodošla. V teh različicah Marija ne kaže usmiljenega obraza in namesto v običajni vlogi materinske priprošnjice nastopi kot hladna pravična kraljica.

Marija pomaga dušam komaj rojenih otrok, ki se pokorijo za svojce (»Otrokova duša se pokori za svojce«, v SLP 3. 1992: 88–90/154). Nekaj ur stara duša pride pred Jezusa v nebesih, ta pa ji naloži nemogočo nalogo, da zajame vodo iz določenega studenca. Duša tava in išče pomoč, vendar razen Božje Matere nihče ne pozna odgovora. Ta ji v eni različici (nav. delo: 88–89/154/1) pove, da je ta voda materin porodni pòt, v drugi (nav. delo: 89–90/154/2) pa ji vedro napolni s svojimi solzami, kar zadošča za sprejetje v raj. V prvem primeru pòt za dušo s tem še ni končana, saj se mora sedem let pokoriti ob drevesu, ki ga zažgeta razbojnika. Marija nato dušo le vzame v nebo in ji razloži, da se je pravzaprav pokorila za svoja brata – razbojnika (nav. delo: 88–89/154/1). V tretji različici dá duši nalogo Marija: tri vedra »friške« vode, ki jo duši natočijo razbojniki, ona pa po vrnitvi in sprejemu v raj prosi za njih (nav. delo: 90/154/3).

Motiv pokore za druge, kjer pomaga Marija, se pojavi v pesmi »Sveti raj pometajoča dekllica« (SNP 1. 1895–1898: 624–625/673–675): njeni starši ne morejo v nebesa, ker so bili skopuhi/krčmarji/mlinarji in se kuhajo v peklju. Marija dekllico napoti pred pekel, kjer leto dni igra na glasbilo, dokler se ne prikaže hudoba in vpraša dekllico, kaj želi za plačilo. Želi si duši staršev, s čimer pa se Lucifer ne strinja. Tu se znova vključi Marija, ki

Z nogo udari v vrata,
Da so se vsa razdrobila,
A duše so b'le rešene. (SNP 1. 1895–1898: 624/673)

Ta primer nam kaže na skorajda božjo moč, ki jo ima Marija, saj lahko duše rešuje celo iz pekla, če si to zaslužijo (Brozovič 2017: 93).

V vojaški pesmi slovesa poslavljajoči se sam napove svojo smrt in snidenje z Marijo:

Jezik je vtihnil,
dušo sem zdihnil,
Mariji jo zročil v roké. (Golež Kaučič 2013: 70)

Plačilo v nebesih zaslužijo vojaki, ranjeni na bojišču – ljudska legendarna pesem »Marija pride na bojišče po ranjenca« (SLP 3. 1992: 254–294/179) vsebuje prvine vojaške,

ljubezenske in nabožne pesmi. Za nas je pomemben motiv Marije, ki pokliče ranjenega vojaka. Navajamo različico, v kateri Marija povzame vse tematike, pesem se namreč prevesi v stanovsko.

Puobič, le vstani gor,
gremo za Jezusom!

Tam se boš veselil,
Jezusa boš častil.

Jezus ni bil soldat,
vojsko je mor prestat.

Reven je žovnirski stan,
zvolow ga je Jezus sam. (SLP 3. 1992: 264/179/25)

Marija lahko fantiča pokliče po imenu, ga prime za roko in pelje v nebo, ga celo »žene« v nebesa, ali pa mu odkáže vstajenje, kakor ga je Jezus njej v pesmi »Marijin pogreb« (SLP 2. 1981: 177–183/103):

Ti ne boš tukaj gniv,
k'ler si Boga častil. (SLP 3. 1992: 285/179/62)

Neredko se legendarne ali nabožne ljudske pesmi končajo s priprošnjo za srečno smrtno uro ali priprošnjo k Mariji za posmrtno življenje v nebesih. Navajamo nekaj primerov iz ljudskih nabožnih in legendarnih pesmi ter ljudskih apokrifnih molitev. V vseh se pojavljajo vsebinsko in oblikovno sorodni verzi, ki zlahka krožijo iz ene pesmi v drugo.

Kedar pride slednja noč,
Pridi, Marija, na pomoč:
Marija, pomaj, pomaj,
Kedar bo življenja kraj,
Pelji dušo v sveto raj! (ljudska nabožna pesem »Marija v nebesih sedi«, v SNP 3. 1904–1907: 720–721/6536–6540)

Duša je šla v nebesa,
v sveta nebesa, v sveti raj,
Jezus, Marija nam ga daj,
vsim dušam sveti raj! (ljudska legendarna pesem »Marija posreduje previdenje«, SLP 3. 1992: 202/166/1)

Ti me čuvaj, ti me brani,
vedno mi ob strani stoj.
Milo sodbo mi izprosi,
reši me, otrok sem tvoje. (ljudska apokrifna molitev, Stanonik 2013: 121)

Po vsaki kitici pesmi »Priporočevanja Mariji III« (SNP 3. 1904–1907: 731/6566) zapojejo: »Marija, Marija, le ti pomagej nam!«, potem ko se prej soočijo s smrtjo v različnih prispodobah:

Kdr bomo mogle umrete,
Dej nam ti pomoč prjete.

Kdr duša gre 'z telesa,
Jo britkost jn strah pretresa.

Kdr wura nam wodbije,
Nas ta črna grof zakrije.

Kdr woči wotemnijo,
Wusta na govarijo. (SNP 3. 1904–1907: 731/6566)

Predstavljene ljudske legendarne in nabožne pesmi ter apokrifne molitve pričajo, da je bila Marija v zavesti ljudi odločilna sila pri prehodu na drugi svet, saj ima večinoma moč pomagati še tako grešni, že skoraj dokončno pogubljeni duši. Verzi izražajo vero, da ne bo pozabljeno najmanjše dobro delo ali izkazana čast Mariji. Iz tega izhaja vzklík k Božji Materi za priprošnjo v smrtni uri, ki so ga dodajali kot sklepno kitico, navodilo in opomin k pravemu češčenju.

SKLEP

Sklenemo lahko, da je bila Marija bila deležna največje časti z duševnim in telesnim vnebovzetjem, kar je del krščanske tradicije že od prvih stoletij. Teološki premislek o njeni smrti in vnebovzetju je dobil svojo dogmatsko potrditev v 20. stoletju, čeprav je verska resnica med ljudstvom živela že od samega začetka in bila ves čas tudi motiv, ki je spodbujal ustvarjanje ljudskih legendarnih in nabožnih pesmi ter apokrifnih molitev z marijansko tematiko. Medtem ko se teologi sprašujejo o njenih zaslugah, simbolnem pomenu, izkazani časti in njeni novi vlogi v nebesih, ljudske pesmi izhajajo na eni strani iz čaščenja Božje Matere in na drugi iz zaupanja v njeno pomoč v smrtni uri. Marijin telesni in duševni vnebohod krepí vero v večno življenje in obljublja pomoč grešnikom, da ga bodo deležni tudi sami.

Vsebinska se je ohranila s posredništvom srednjeveških legend, likovnega izročila in drugih virov ter dobila svoj izraz v ljudskem izročilu in se zasedrala v zavesti vernika vse do sodobnosti.

Potrdili smo tezo, da so motivi iz slovenskih ljudskih legendarnih in nabožnih pesmih ter ljudskih apokrifnih molitev del širše krščanske tradicije, ki sega do prvih apokrifnih del s to tematiko.

REFERENCE

- Avsenik Nabergoj, Irena. 2018. *Podobe resničnosti, resnice in ljubezni v Svetem pismu in literaturi*. Ljubljana: SAZU.
- Brozovič, Maruša. 2017. Marijina podoba v slovenskih legendarnih in nabožnih ljudskih pesmih. *Traditiones* 46 (3): 87–102. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2017460304>
- Elliott, J. Keith. 1993. *The Apocryphal New Testament: A Collection of Apocryphal Christian Literature in an English Translation based on M. R. James*. Oxford: Oxford University Press.
- Forte, Bruno. 1989. *Maria, la donna icona del Mistero: Saggio di miriologia simbolico-marrativa*. Milano, Torino: San Paolo.
- Gambero, Luigi. 1999. *Mary and the Fathers of the Church: The Blessed Virgin Mary in Patristic Thought*. San Francisco: Ignatius Press.
- Gambero, Luigi. 2000. *Mary in the Middle Ages: The Blessed Virgin Mary in the Thought of Medieval Latin Theologians*. San Francisco: Ignatius Press.
- Golež Kaučič, Marjetka. 2013. *Fantje se zbirajo: Vojna in vojaki v slovenski ljudski pesmi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Golež Kaučič, Marjetka. 2018. *Slovenska ljudska balada*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Haffner, Paul. 2004. *The Mystery of Mary*. Herefordshire: Gracewing; Chicago: Liturgy Training Publications.
- Hesemann, Michael. 2016. *Mary of Nazareth: History, Archeology, Legends*. San Francisco: Ignatius Press.
- Magnifikat. 2018. *Magnifikat: Bogoslužni in molitveni mesečnik* 5 (8): 193–197.
- Menaše, Lev. 1994. *Marija v slovenski umetnosti: Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*. Celje: Mohorjeva družba.
- Philipp, brat. 1904. *Kartuzijanskega brata Filipa Marijino življenje*. Matija Zemljič (prev.). Maribor: [prevajatelj].
- Novak, Vilko (ur.). 1983. *Slovenske ljudske molitve*. Ljubljana: Družina.
- Rubin, Miri. 2009. *Mother of God: A History of the Virgin Mary*. New Haven in London: Yale University Press.
- Shoemaker, Stephen J. 2006. *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*. Oxford: Oxford University Press.
- Shoemaker, Stephen J. (ur.). 2012. *The Life of the Virgin: Maximus the Confessor*. New Haven in London: Yale University Press.
- Shoemaker, Stephen J. 2016. *Mary in Early Christian Faith and Devotion*. New Haven in London: Yale University Press.

- SLP 2. 1981. *Slovenske ljudske pesmi: Druga Knjiga: Pripovedne pesmi*. Zmaga Kumer (idr., ur.). Ljubljana: Slovenska matica.
- SLP 3. 1992. *Slovenske ljudske pesmi: Tretja knjiga: Pripovedne pesmi*. Marko Terseglav (idr., ur.). Ljubljana: Slovenska matica.
- SLP 5. 2007. *Slovenske ljudske pesmi: Peta knjiga: Pripovedne pesmi*. Marjetka Golež-Kaučič (idr., ur.). Ljubljana: Slovenska matica.
- SNP 1. 1895–1898. *Slovenske narodne pesmi: 1. zvezek*. Karel Štrekelj (ur.). Ljubljana: Slovenska matica.
- SNP 3. 1904–1907. *Slovenske narodne pesmi: 3. zvezek*. Karel Štrekelj (ur.). Ljubljana: Slovenska matica.
- Stanonik, Marija (ur.). 2013. *Stare slovenske molitve*. Ljubljana: Družina.
- Špelič, Miran. 2013. Sv. Janez Damaščan: Homilije o Marijinem vnebovzetju II. *Naši očetje v veri: 8. oddaja*. <http://oddaje.ognjisce.si/ocetjevveri/2013/08/12/8-oddaja-janez-damascan-smrt-se-je-ustrasila-marije> (20. 9. 2018).
- Špidlík, Tomáš in Marko I. Rupnik. 2002. *Pričevanje svetih ikon*. Koper: Ognjišče.
- Turnšek, Marjan. 2003. Marija v skrivnosti Kristusa in Cerkve. V: Ciril Sorč (ur.), *Priročnik dogmatične teologije: 2. zv.* Ljubljana: Družina, 447–492.
- Voragine, Jacobus de. 1995. *The Golden Legend: Readings on the Saints. II*. Princeton: Princeton University Press.

DEATH, ASSUMPTION AND THE ROLE OF MARY, GOD'S MOTHER IN RELIGIOUS TRADITION AND IN SLOVENIAN LEGENDARY AND RELIGIOUS FOLK SONGS

This article uses interdisciplinary methods to present the Assumption of Mary, which has its origin in early Christian tradition but became dogma only in the middle of the twentieth century. Interest in Mary's earthly end arose in the fourth century, even if the Apocrypha prove that at a particular time the cult of the Assumption was already developed. Theology, literature, and visual art especially referred to her mediation in Heaven, which the Son delivered to her after the Assumption. In the first Apocrypha, the main powerful character was Christ, but afterward power was attributed to the Virgin Mary, and there are many pictures and folk songs in which Jesus does not even appear.

The legendary folk song "Mary's Funeral" sings about her funeral and meeting Jesus midway. "The Assumption of Mary" contains apocryphal motifs and the legend of Mary rescuing souls. The first part is about the announcement of her death, her preparation, and being taken away by angels. In the second part, she saves the souls suffering in Hell. The religious folk song "The Assumption of Mary" is simpler: The Mother of God leads people of different statuses to heaven and honors them with flowers. In the legendary songs "Weighing Souls", "The Soul Sent to Purgatory", and "A Girl Sweeping Holy Paradise", Mary helps the dead, who must make penance to themselves or to their family. The motif of the three tears shed by Mary always tips the

balance to the heavenly side. Even the Mother of God cannot help in the cases of some sinners; for example, in "Three Sinful Souls" or "Suffering in Hell". A prayer for entering Heaven often concludes legendary or religious folk songs, as well as apocryphal prayers.

The faith in the Assumption of Virgin Mary with body and soul shows the highest respect of her from the first centuries till nowadays. The main task of Mary in heaven is rescuing souls, alongside celebrating God. The base of folk songs is on one side the praise of her and her glory but on the other the faith in her possibility to help the men in the moment of death. The analyze of the motif of God's Mother with connection to the death confirms, that the source of the motif is already in the early Christian tradition.

Maruša Brozovič, mlada raziskovalka
Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta
Poljanska cesta 4, 1000 Ljubljana, marusa.brozovic@teof.uni-lj.si